

Znaczenie norm kanonicznych w nauczaniu religii w szkołach a pozycja prawna Kościoła Katolickiego w Polsce

Wstęp

Pozycja prawna Kościoła Katolickiego, ustabilizowana normami konstytucyjnymi i konkordatowymi, co jakiś czas w dyskursie publicznym wywołuje ostre polemiki, które często ogniskują się wokół nauczania religii w szkołach publicznych. Nie uprzedzając dalszych rozważań już na samym początku należy wskazać, że relacje państwo-Kościół, w tym zagadnienie nauczania religii w szkole należy rozważać z perspektywy indywidualnej wolności sumienia i religii. Relacje instytucjonalne pomiędzy państwem a wspólnotami wyznaniowymi mają za zadanie przede wszystkim zabezpieczyć indywidualną wolność religii, przysługującą każdemu człowiekowi.

W nauczaniu Kościoła katolickiego uznaje się, iż rodzice z racji przekazania życia swoim dzieciom mają pierwotne w stosunku do państwa prawo wychowania ich zgodnie z własnymi przekonaniami¹. Również na gruncie prawa państwowego to rodzice są jako pierwsi uprawnieni i zobowiązani do wychowania swoich dzieci.

Nauczanie religii w szkole podlega zarówno prawu kanonicznemu, jak i normom obowiązującym na gruncie państwowym. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie znaczenia norm kanonicznych na gruncie prawa państwowego w perspektywie

prawa rodziców do religijnego wychowania potomstwa oraz pozycji prawnej Kościoła Katolickiego w Polsce.

Obecnie wzajemne relacje pomiędzy systemami prawa państwowego i kanonicznego najczęściej wyjaśnia się za pomocą teorii recepcji prawa. W nauce prawa za istotę zjawiska recepcji uważa się przyswojenie przez jakąś społeczność prawa, w którego powstaniu nie brała udziału lub przyjęciu przez określoną grupę społeczną prawa w niej/dla niej ustanowionego².

1. Wybrane zasady relacji pomiędzy państwem a Kościołem w polskiej konstytucji

Aby móc rozważać zakres obowiązującego norm kanonicznych w zakresie nauczania religii należy określić pozycję prawną Kościoła Katolickiego w Polsce, którą definiuje przede wszystkim obowiązująca Konstytucja³. Jej art. 25 wyszczególnia pięć zasad instytucjonalnych relacji pomiędzy państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: bezstronności władz publicznych, równouprawnienia związków wyznaniowych, bilateralności, autonomii i niezależności, współdziałania. Z punktu widzenia prezentowanych rozważań za szczególnie interesujące należy uznać następujące: bezstronności władz publicznych w sprawach natury religijnej, światopoglądowej

¹ M. Bielecki, *Prawa rodziców w systemie oświaty*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 3 (2007), s. 283.

² R. Sobański, *Recepcja prawa w Kościele*, „Prawo Kanoniczne” 46 (2003), s. 6.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483, dalej: Konstytucja.

i filozoficznej (art. 25 pkt. 2), wzajemnej autonomii i niezależności państwa i Kościoła – każdego w swoim zakresie – oraz współpracy tych podmiotów dla dobra człowieka i dobra wspólnego (art. 25 pkt. 3).

Przedewszystkim należy stwierdzić, że zasada bezstronności odnosi się do „władz publicznych” – zarówno organów państwowych, jak i samorządu terytorialnego; nominalnie wskazanych w Konstytucji (np. Sejm, Senat, Prezydent Rzeczypospolitej), jak i określonych rodzajowo: sądy powszechne i administracyjne, administracja rządowa. Zasada bezstronności dotyczy także podmiotów władzy publicznej, które nie mają rangi konstytucyjnej, a wyłącznie ustawową, np. prokuratura. Organy te są zobowiązane do zachowania „bezstronności”, co D. Dudek rozumie jako „podejście obiektywizowane, nieuprzedzone, działanie z równą miarą (i dystansem), szanując regułę egalitaryzmu i obiektywnej sprawiedliwości, bez faworyzacji i dyskryminacji”. Autor ten zauważa ponadto, iż za działanie sprzeczne z bezstronnością należy uznać różnicowanie oparte na stronniczości. Z obowiązkiem „bezstronności” władz publicznych w kwestiach religijnych skorelowane jest prawo każdego człowieka i ludzkich społeczności do wyrażania w przestrzeni publicznej swoich przekonań⁴. Stąd też za głębokie nieporozumienie należy uznać częste utożsamianie zasady bezstronności z „neutralnością światopoglądową państwa” i wypływające stąd postulaty, np. rugowania katechezy ze szkół, czy krzyża z miejsc publicznych.

Zasada bezstronności odnosi się do sfery imperium państwowego, stąd za działania sprzeczne z nią należy uznać takie, w których organy państwa w swojej działalności kierują się np. kryterium wyznaniowym wobec obywateli, a nie np. uczestnictwo osób piastujących funkcje państwowe w uroczystościach religijnych.

Kolejną z interesujących nas zasad jest autonomia i niezależność Kościoła i państwa. Autonomia związków wyznaniowych oznacza możliwość ustanawiania w stosunkach wewnętrznych stosownych norm prawnych i organizowania na ich podstawie własnej aktywności oraz zarządzania swoimi sprawami. Zakres, który może zostać objęty autonomicznym porządkiem prawnym składa się na „określenie własnych zasad doktrynalnych, sprawowania kultu i działalności skierowanej na propagowanie wiary oraz rządzenie się samodzielnie określonymi regułami w ramach własnej struktury”⁵. Praktyczną konsekwencją zasady autonomii i niezależności jest fakt, iż prawo wewnętrzne związków wyznaniowych nie obowiązuje automatycznie w prawodawstwie państwowym. Niektóre normy, np. prawa kanoniczne mogą zostać recypowane przez ustawodawcę świeckiego, jednak wymaga to odpowiedniego aktu ustawodawczego. Autonomia i niezależność nie oznacza radykalnego rozdziału pomiędzy państwem a Kościołem. Podmioty te, ze względu na działalność w jednym społeczeństwie, wobec osób, które są zarówno wiernymi, jak i obywatelami winny ze sobą współdziałać „dla dobra człowieka i dobra wspólnego”.

⁴ D. Dudek, *Zasada bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań i wolności ich wyrażania w życiu publicznym*, w: *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 148 i 151.

⁵ P. Stanisz, *Konstytucyjne zasady określające relacje państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: autonomia i niezależność oraz współdziałanie*, w: *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 166 i 169.

Za jedną z racji wprowadzenia zasady współdziałania uważa się zainteresowanie państwa i Kościoła takimi sferami życia społecznego, jak edukacja i wychowanie⁶. Współdziałanie w tych sferach, przy zachowaniu zasady autonomii i niezależności może wiązać się z określoną recepcją norm kanonicznych do państwowego porządku prawnego. Recepcja ta, czyli dopuszczenie obowiązywania norm prawa kanonicznego na gruncie świeckim, legitymizuje się przede wszystkim możliwością zapewniania Kościołowi działania zgodnie z własną doktryną i bez nacisku ze strony państwa.

2. Kanoniczne regulacje odnośnie wychowania potomstwa w wierze

Zgodnie z kan. 1136 KPK⁷ obowiązkiem rodziców jest troska o fizyczne, społeczne, kulturalne, moralne i religijne wychowanie potomstwa. Stąd też wychowanie potomstwa winno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w aspekcie doczesnym, jak i nadprzyrodzonym (kan. 795). Rodzice są „pierwszymi katechetami”, którzy jako pierwsi są uprawnieni i zobowiązani do katolickiego wychowania swoich dzieci (kan. 226 § 2), a nauczanie przez nich prawd wiary, a zwłaszcza praktyki religijne podejmowane w rodzinie stanowią udział w „posłudze nauczania” Kościoła (kan. 835 § 4)⁸. Jednocześnie

prawodawca kościelny zobowiązuje rodziców do doboru środków i instytucji, dzięki którym mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swojego potomstwa, zwłaszcza poprzez dobór szkół zapewniających katolickie wychowanie (kan. 793 § 1, kan. 798).

Obowiązek katolickiego wychowania potomstwa został w Kościele Katolickim obwarowany także sankcjami karnymi. Przykładowo w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku ustanowiono ekskomunikę *latae sententia* za przestępstwo polegające na zawarciu małżeństwa z wyraźną lub milczącą umową, że wszystkie lub niektóre dzieci zostaną wychowane poza Kościołem Katolickim. Norma ta wpisywała się w starożytną tradycję Kościoła, podtrzymywaną co najmniej od Synodu w Elwirze (306 rok), kiedy nakazano surowe pokuty dla rodziców wydających swoje córki za niekatolików, co rodziło niebezpieczeństwo wychowania dzieci w religii akatolickiej. Z kolei w prawie dekretalowym wychowanie dzieci w religii niekatolickiej taktowano jako współudział w przestępstwie apostazji lub herezji⁹. Obecnie, zgodnie z kan. 1366 rodzice lub ich zastępcy, którzy oddają dzieci do chrztu lub na wychowanie w religii niekatolickiej, powinni być ukarani cenzurą lub inną sprawiedliwą karą. Jest to tzw. przestępstwo formalne, więc nawet gdyby do takiego chrztu nie doszło to i tak rodzice popełniają czyn zabroniony¹⁰.

⁶ P. Steczkowski, *Konstytucyjna zasada współdziałania państwa i Kościoła w kontekście interpretacji zasad poszanowania godności osoby ludzkiej i dobra wspólnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 11 (2008), s. 156.

⁷ *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75 (1983), pars II; *Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski*, Poznań 1984, dalej: KPK.

⁸ H. Stawniak, *Udział małżonków-rodziców w Kościelnej posłudze nauczania*, „Prawo Kanoniczne” 37 (1994), 168-170.

⁹ J. Syryjczyk, *Troska Kościoła o katolickie wychowanie dzieci w kanonicznym prawie karnym*, „Prawo Kanoniczne” 30 (1987), s. 225-227.

¹⁰ J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003, s. 41.

Wychowanie dzieci do wiary jest jednym z głównych zadań przed którymi stoi rodzina chrześcijańska. Zadanie to chrześcijańscy rodzice są w stanie wykonać jeżeli sami posiadają odpowiednią wiedzę doktrynalną oraz osobiste doświadczenie wiary. Zarówno w jednym jak i drugim zakresie nieodzowna jest pomoc instytucji kościelnych¹¹. Jak już zostało wspomniane kwestie związane z edukacją i wychowaniem w nauce prawa zalicza się do sfer zainteresowania zarówno państwa, jak i Kościoła. Stąd też współdziałanie podmiotów świeckich i wyznaniowych w tym zakresie wydaje się szczególnie istotne. Nauczanie religii, obejmujące nie tylko dydaktykę z zakresu prawd wiary, ale również przekazywanie systemu wartości opartego na wyznawanej wierze jest jednym z podstawowych praw rodziców/prawnych opiekunów wpływającym z zagwarantowanej w wielu aktach prawa krajowego i międzynarodowego wolności myśli, sumienia i religii¹². Stąd też nauczanie religii w szkołach publicznych, które dokonuje się co do zasady na mocy zgody rodziców/prawnych opiekunów, stanowi instytucjonalną gwarancję wychowania dzieci zgodnie z ich światopoglądem.

3. Regulacje prawne dotyczące nauczania religii w szkołach publicznych

Zgodnie z art. 53.ust. 4 Konstytucji „religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem

nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób”. Przez związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej należy rozumieć takie, które zostały wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych lub ich sytuacja prawna została ukształtowana poprzez tzw. ustawę indywidualną. W przypadku Kościoła Katolickiego prawo nauczania religii w szkołach i przedszkolach publicznych zostało zagwarantowane w art. 12 Konkordatu¹³.

Zgodnie z tą regulacją program nauczania religii katolickiej oraz podręczniki opracowuje władza kościelna i podaje je do wiadomości kompetentnej władzy państwowej (art. 12 ust. 2). Poza tym nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie („*missio canonica*”) od biskupa diecezjalnego. Cofnięcie tegoż upoważnienia oznacza utratę prawa do nauczania religii. Co do kryteriów wykształcenia pedagogicznego, strony Konkordatu postanowiły, iż uczynią to przedmiotem uzgodnień kompetentnych władz państwowych z Konferencją Episkopatu Polski (art. 12 ust. 3). Jednocześnie zastrzeżono, że w sprawach nauczania religii i wychowania moralnego nauczyciele podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym, a w innych sprawach przepisom państwowym (art. 12 ust. 4).

Zgodnie z art. 12 pkt. 1 ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty¹⁴ publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców a publiczne szkoły ponadgimnazjalne na życzenie rodziców,

¹¹ Zob. C.M. Sultana, *The role of the family in educating children for the faith*, „Roczniki Teologiczne. Katechetyka” 11 (2015), s. 5-17.

¹² H. Misztal, *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 1 (2000), s. 5.

¹³ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. 1998 nr 51 poz. 318.

¹⁴ Tekst jednolity: Dz.U z 2015, poz. 2156

bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie. Ustawodawca zobowiązał także ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania do wydania rozporządzenia określającego szczegółowe warunki prowadzenia lekcji religii. Takie rozporządzenie zostało wydane 14 kwietnia 1992 roku¹⁵. Zgodnie z nim lekcje religii organizuje szkoła dla co najmniej siedmiu uczniów danej klasy w wymiarze dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo (§ 8 ust. 1). W przypadku mniejszej ilości uczniów w klasie religię organizuje się w grupie międzyklasowej. Jeżeli jednak w całej placówce zgłosi się mniej niż siedmiu uczniów na naukę religii danego wyznania organizuje się ją w grupach międzyszkolnych lub w pozaszkolnym punkcie katechetycznym (zob. § 2 ust. 1-5 Rozporządzenia). Jednocześnie szkoła lub przedszkole ma prawo zatrudnić katechetę jedynie na podstawie imiennego pisemnego skierowania do danej, wydanego przez stosownego przedstawiciela związku wyznaniowego (§ 5 ust. 1).

Poza tym do hospitowania lekcji religii upoważnieni są wizytatorzy odpowiednio wyznaczeni przez biskupów diecezjalnych Kościoła Katolickiego i właściwe władze zwierzchnie pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych. Z kolei nadzór pedagogiczny nad nauczaniem religii w zakresie metodyki nauczania i zgodności z programem prowadzą dyrektor

szkoły (przedszkola) oraz pracownicy nadzoru pedagogicznego. W uzasadnionych przypadkach wnioski wynikające ze sprawowania nadzoru pedagogicznego mogą być przekazywane odpowiednio biskupowi diecezjalnemu Kościoła Katolickiego oraz właściwym władzom zwierzchnim pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych (§ 11 ust. 1-3).

4. Kontrowersje związane z regulacją nauczania religii

Główna kontrowersja sposobu regulacji nauczania religii w szkołach publicznych ogniskuje się wokół takich zagadnień jak: określenie kwalifikacji nauczycieli religii, tworzenie programów nauczania, prawo do zwolnienia uczniów z zajęć szkolnych na odbycie rekolekcji wielkopostnych,¹⁶ a więc w sferach wskazywanych przez A. Tunię jako przykłady recepcji prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim¹⁷. Warto wskazać, że obecnie na forum Komisji Wspólnej, a co jakiś czas także w mediach, toczy się dyskusja odośnie wprowadzenia możliwości zdawania egzaminu materialnego z religii¹⁸.

W 2016 roku zostało zawarte nowe porozumienie pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej a Konferencją Episkopatu Polski regulujące kwestię kwalifikacji zawodowych nauczycieli religii¹⁹. Zgodnie z § 2 tegoż porozumienia Kwalifikacje do zajmowania

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz.U. z 1992, nr 36 poz. 155, dalej: Rozporządzenie.

¹⁶ Zob. A. Abramowicz, *Teaching of religion in the system of public education and equality of religious organization*, „Roczniki Nauk Prawnych” 3 (2015), s. 7-37.

¹⁷ A. Tunia, *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2015, s. 177-187, 314-334.

¹⁸ Zob. M. Czelný, *Znaczenie ustaleń dokonanych w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu Polski dla zasad nauczania religii w szkołach publicznych*, w: *Polityka wyznaniowa a prawo II Rzeczypospolitej*, red. M. Skwarzyński, P. Steczkowski, Lublin 2016, s. 119-122.

¹⁹ Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii, Dz. Urz. MEN z dnia 17 czerwca 2016 r.

stanowiska nauczyciela religii w liceach ogólnokształcących i technikach, z wyjątkiem specjalnych, posiada osoba, która ukończyła studia magisterskie na kierunku teologia w uczelni prowadzonej przez Kościół katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub jest księdzem, który ukończył wyższe diecezjalne lub zakonne seminarium duchowne i legitymuje się dyplomem lub zaświadczeniem ukończenia seminarium oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii. Takie same kwalifikacje są potrzebne do nauczania religii w zasadniczych szkołach zawodowych oraz w gimnazjach. Poza tym w tego typu szkołach mogą nauczać osoby, które ukończyły studia magisterskie na kierunku innym niż teologia oraz posiadają przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii uzyskane w wyniku ukończenia teologiczno-katechetycznych studiów podyplomowych lub są alumnem wyższego seminarium duchownego po ukończeniu piątego roku studiów (§ 3 pkt. 1-3 Porozumienia).

Z kolei w szkołach podstawowych, mogą nauczać osoby, które poza powyższymi posiadają dyplom ukończenia studiów wyższych w specjalności pedagogika religijna lub katechetyka, uzyskany w uczelni prowadzonej przez Kościół katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiadają przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii. Kwalifikacje takie posiadają także alumni wyższego seminarium duchownego po ukończeniu czwartego roku studiów lub studenci wyższych studiów teologicznych po ukończeniu czwartego roku studiów (§ 4 pkt. 1-3 Porozumienia). Z kolei kwalifikacje wymagane do nauczania religii w przedszkolach, poza wcześniejszymi posiada osoba mająca dyplom ukończenia studiów wyższych w specjalności pedagogika religijna

lub katechetyka, uzyskany w uczelni prowadzonej przez Kościół katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub dyplom ukończenia studiów wyższych w zakresie wychowania przedszkolnego lub wcześniejszego dyplomu ukończenia podyplomowych studiów katechetycznych uzyskane w uczelni prowadzonej przez Kościół katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej (§ 5 pkt. 1-2 Porozumienia). Aby móc nauczać religii w przedszkolach i szkołach specjalnych katecheta musi spełniać dodatkowe warunki, tj. ukończyć studia wyższe na kierunku pedagogika specjalna w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów lub zakłać kształcenia nauczycieli w specjalności odpowiedniej do niepełnosprawności uczniów, lub studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny z pedagogiki specjalnej w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów (§ 6 pkt. 1-3 Porozumienia).

Porozumienie, zgodnie ze swoim § 12 weszło w życie z dniem 1 września 2016 roku. Nauczyciele religii zatrudnieni w dniu wejścia w życie niniejszego porozumienia, którzy spełniali wymagania kwalifikacyjne na podstawie dotychczasowego porozumienia, zachowują kwalifikacje do nauczania religii do dnia 31 sierpnia 2019 r. (§ 8 Porozumienia). W przypadku nauczycieli ze stopniem nauczyciela mianowanego nie muszą uzupełniać swoich kwalifikacji (§ 9 Porozumienia).

Nie wnikając się w szczegółowe rozważania prawnicze zarzuty doktryny prawa wobec takiego ukształtowania kwalifikacji nauczycieli religii wskazuje się na wadliwość wprowadzania tego typu rozwiązań w drodze porozumienia, różnicowanie sytuacji nauczycieli religii, czy studentów dopiero przygotowujących się do zawodu w porównaniu z wymaganiami stawianymi wobec

nauczycieli innych przedmiotów, czy ograniczony wpływ organów państwa na kształcenie przyszłych katechetów.

Zgodnie z § 4 Rozporządzenia nauczanie religii odbywa się na podstawie programów opracowanych i zatwierdzonych przez właściwe władze kościołów i innych związków wyznaniowych i przedstawionych Ministrowi Edukacji Narodowej do wiadomości. Te same zasady stosuje się wobec podręczników do nauczania religii. Zdaniem doktryny prawa wyznaniowego takie rozwiązanie jest błędne z punktu widzenia zasad poprawnej legislacji. Przede wszystkim państwo pozbawiło się wszelkiej możliwości stawiania wymagań co do treści (podstawy programowej), jak i konkretnych programów nauczania oraz podręczników do nauki religii. Jedynym uprawnieniem państwa w tym zakresie jest uzyskanie „wiadomości” o wprowadzeniu nowego programu, czy podręcznika. W konsekwencji wszystkie związki wyznaniowe, które prowadzą naukę religii czynią to na podstawie jedynie swojego prawa wewnętrznego i zasad doktrynalnych. W doktrynie zostały wyrażone obawy, iż w takiej sytuacji brak instrumentów przeciwdziałających przekazywaniu na lekcjach religii treści stojących w sprzeczności z fundamentalnymi zasadami moralnymi²⁰.

Ponadto uczniowie uczęszczający na naukę religii uzyskują trzy kolejne dni zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji wielkopostnych, jeżeli religia lub wyznanie, do którego należą, nakłada na swoich członków tego rodzaju obowiązek. Pieczę nad uczniami w tym czasie zapewniają katecheci. Szczegółowe zasady

dotyczące organizacji są przedmiotem odrębnych ustaleń między organizującymi rekolekcje a szkołą. O terminie rekolekcji dyrektor szkoły powinien być powiadomiony co najmniej miesiąc wcześniej. Jeżeli na terenie szkoły prowadzona jest nauka religii więcej niż jednego wyznania, kościoły i związki wyznaniowe powinny dążyć do ustalenia wspólnego terminu rekolekcji wielkopostnych (§ 10 ust. 1-3 Rozporządzenia). W doktrynie podkreśla się, iż normy te zostały wdrożone w Rozporządzeniu bez delegacji ustawowej, co stawia pod znakiem zapytania prawidłowość jej wprowadzenia do obrotu prawnego. A. Tunia podkreślając, że podmiotem uprawnionym do zwolnienia z zajęć są uczniowie i ich opiekunowie prawni wskazuje, że „inicjatywa związku wyznaniowego do zorganizowania rekolekcji dla młodzieży szkolnej stanowi jedynie potwierdzenie, że postulat uczniów wnoszących o zwolnienie z zajęć w celu odbycia rekolekcji ma swoje uzasadnienie w prawie wewnętrznym tego związku”²¹.

Rozporządzenie umożliwia także umieszczenia krzyża w pomieszczeniach szkolnych oraz odmawianie modlitw przed i po zajęciach. Jednak odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców (§ 12). Oczywiście taka możliwość nie daje prawa do wywierania jakiegokolwiek przymusu przez organy szkoły co do odmawiania takich modlitw²², jednak przepis ten bywa przywoływany jako przykład złamania zasady bezstronności światopoglądowej władz publicznych.

²⁰ A. Tunia, *Recepcja prawa...*, s. 177-185, wraz z podaną tam literaturą.

²¹ A. Tunia, *Recepcja prawa...*, s. 187.

²² M. Machocka, *Status nauczycieli religii w prawie polskim*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 16 (2016), s. 106.

5. Regulacje dotyczące nauczania religii a pozycja prawna Kościoła

Zatrudnienie katechety jedynie na podstawie misji kanonicznej gwarantuje Kościołowi katolickiemu kontrolę nad prawowiernością każdego nauczyciela religii katolickiej oraz zgodnością nauczanych przez niego treści z doktryną katolicką²³. Jednocześnie należy pamiętać, że aktywność ewangelizacyjna katechety na forum pozaszkolnym ma istotny wpływ dla jego awansu zawodowego na stopień nauczyciela dyplomowanego, gdyż w stosownej procedurze awansowej tego typu aktywność jest zaliczana do dorobku zawodowego (np. jako współpraca z organizacjami działającymi na rzecz edukacji, pomocy społecznej lub postępowania w sprawach nieletnich, czy wdrożenie programu dotyczącego działań edukacyjnych). Stąd też taka aktywność katechety, jak przygotowanie „kursu przedmałżeńskiego”, rekolekcji dla dzieci, współpraca z ruchami i stowarzyszeniami religijnymi, prowadzenie zajęć katechetycznych poza szkołą, organizowanie dzieciom i młodzieży czasu wolnego w formie oaz może pomóc mu w zdobyciu stopnia awansu²⁴.

Zarzuca się również brak wpływu państwa na treści nauczane podczas lekcji religii, czy wpływu państwa na formowanie katechetów można w pewien sposób rozpoznać wspólnie. Należy pamiętać, iż przyznanie jakiegokolwiek możliwości ingerencji państwa w treści, czy podręczniki katechetyczne mogłyby rodzić ogromne niebezpieczeństwo zniweczenia tego czym nauka

religii jest w swojej istocie – przepowiadaniem doktryny Kościoła. Gdyby np. organy państwa musiały wyrazić zgodę na dopuszczenie danego podręcznika do obrotu katechetycznego to jednocześnie zyskałyby możliwość ingerencji w jego treść. Nie trudno sobie wyobrazić sytuację, gdyby politycy o poglądach antykościelnych próbowali wykorzystać takie możliwości do wymuszenia na związkach wyznaniowych nauczania treści niezgodnych z ich doktryną. Znamienny w tym kontekście jest fragment uzasadnienia projektu ustawy o zmianie systemu oświaty przewidującego rugowanie religii ze szkół: „Z konkordatu i z praktyki wynika, że polskie państwo pozbawiło się wpływu na treść lekcji religii. Mają one charakter konfesyjny, czyli wyznaniowy. Nie mają nic wspólnego z nauką. Służą formowaniu wyznawców”²⁵.

Moim zdaniem w przypadku zidentyfikowania przez władze państwowe przypadków przekazywania niepokojących treści przez związki wyznaniowe w ramach lekcji religii należałoby podjąć czynności przewidziane art. 36a ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania²⁶ mogące doprowadzić do deregistracji takiegoż związku. W takiej sytuacji utraciłby on prawo nauczania religii. Oczywiście Kościół Katolicki nie podlega temu reżimowi.

W analogiczny sposób należy ocenić autonomię Kościoła w kwestii kształcenia katechetów. Nie podlega dyskusji, iż formacja nauczycieli religii musi podlegać przede wszystkim organom Kościoła, gdyż tylko w ten sposób

²³ W. Janiga, A. Mezglewski, *Nauczanie religii w szkołach publicznych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1 (2001), s. 137, A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009, s. 218-223.

²⁴ W. Janiga, *Awans zawodowy katechety. Postępowanie kwalifikacyjne na stopień nauczyciela dyplomowanego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 6 (2003), s. 126-137.

²⁵ Sejm RP VIII kadencji Nr druku: 48. Projekt ustawy, Lex.

²⁶ Ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. 1989 nr 29 poz. 155.

można wykształcić nauczycieli odpowiednio przysposobionych do prowadzenia katechezy. Z drugiej strony nie ulega wątpliwości, że kształcenie to musi odpowiadać ogólnym zasadom przygotowania nauczycieli do zawodu i w zakresie np. wykształcenia pedagogicznego, czynienie różnic pomiędzy nauczycielami religii a innych przedmiotów jest nieuprawnione. Zresztą obowiązujące w tym zakresie normy co do zasady takich rozróżnień nie przewidują. Poza tym warunkiem uznania przez państwo tytułów zawodowych nadawanych absolwentom przez kościelne szkoły wyższe jest spełnienie przez nie warunków do prowadzenia studiów określonych w obowiązujących przepisach dotyczących szkolnictwa wyższego.

Ostatnie ze wskazanych zarzutów odnoszą się do kwestii obecności krzyża w salach szkolnych, modlitwy w szkołach i zwalniania uczniów na rekolekcje. W pierwszym zakresie wielokrotnie podejmowano dyskusje i jej wyniki oraz stanowiska stron, oscylują wokół dwóch stanowisk: postulatu całkowitego rugowania symboli religijnych z przestrzeni publicznej oraz zachowania ich w niej. Sprawy tego typu wielokrotnie trafiały w Polsce na wokandę sądową, a obowiązująca linia orzecznicza wskazuje, iż krzyż jej nie tylko symbolem religijnym, ale również znakiem wielu powszechnych wartości oraz tradycji i kultury polskiej. Stąd też jego obecność w miejscach publicznych jest uprawiona i niesprzeczna z zasadami prawa. Wydaje się, że kwestia modlitwy w szkole jest trudniejsza. Jednak brak przekonujących argumentów, iż tego typu praktyki religijne mogłyby stanowić dyskryminację uczniów nie podzielających światopoglądu religijnego, oczywiście przy założeniu pełnej wolności osób biorących udział w takich praktykach oraz przy zapewnieniu opieki tym uczniom, którzy z różnych względów modlić się nie chcą.

Z kolei zagadnienie rekolekcji należy rozważać przede wszystkim z punktu widzenia woli rodziców, czy prawnych opiekunów co do odbycia tego typu praktyk religijnych przez ich dzieci. Słuszne postulaty odnośnie wątpliwości przy wprowadzeniu takiej możliwości zwolnienia z zajęć szkolnych do systemu prawa, analogicznie jak w innych sytuacjach budzących tego typu wątpliwości, stanowią jedynie roszczenie o prawidłowe z punktu widzenia procesu prawodawczego uregulowanie tych kwestii.

Zakończenie

Kościół Katolicki w swoim zakresie rządzi się prawem kanonicznym. System tych norm wyczerpująco reguluje wszystkie sfery życia Kościoła. Jednak na gruncie prawa państwowego normy kanoniczne nie obowiązują automatycznie, jednak mogą wywierać skutek prawny, gdy uprawniony organ państwowy tak postanowi. Jednym z przykładów obowiązywania prawa kanonicznego na gruncie prawodawstwa polskiego są niektóre regulacje z zakresu nauczania religii w szkołach publicznych: m.in. przygotowania treści nauczania, kwalifikacji nauczycieli religii, nadzoru władz kościelnych nad jej przeprowadzaniem.

Uregulowania te są praktycznym wyrazem konstytucyjnej zasady autonomii i niezależności Kościoła. Gwarancje „zdolności do rządzenia się własnym prawem”, gdyby je ograniczyć tylko do spraw wewnątrzkościelnych stałyby się iluzoryczne. Stąd też przyznanie znaczenia prawnego na gruncie państwowym normom kanonicznym jest koniecznym warunkiem poszanowania konstytucyjnej pozycji Kościoła Katolickiego i innych związków wyznaniowych.

Warto pamiętać, że katecheta w szkole na mocy misji kanonicznej jest przedstawicielem Kościoła, stąd też w pewien sposób cięży

na nim obowiązek i prawo realizacji innej z konstytucyjnych zasad relacji państwo-Kościół jaką jest „współdziałanie dla dobra człowieka i dobra wspólnego”. Katecheta korzystając z autonomii Kościoła w kwestiach nauczania religii, będąc jednocześnie pełnoprawnym nauczycielem swoją

działalnością powinien dawać wyraz tej współpracy. Oczywiście również na szkole, jako organie publicznym, ciąży konstytucyjny obowiązek takiego współdziałania. O tej konstytucyjnej optyce warto przypominać przy każdej dyskusji na temat znaczenia obecności religii w szkole.

Mgr lic. Konrad Dyda – doktorant w Katedrze Prawa Wyznaniowego w Instytucie Prawa na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

